

Losse Aantekeningen over Hymenoptera

door

J. KOORNNEEF

Zesde Reeks No. 85 — 100

85. *Pteronidea spiraeae* Zdd. en haar Parasieten.

Het is nu veertig jaren geleden, dat het, in de Zomervergadering van 1908, Dr A. J. VAN ROSSUM — „onze Bard” — voor het laatst vergund was, verslag uit te brengen over zijn kweekproeven met bladwesplarven en zijn bevindingen mee te delen over de parthenogenesis bij bladwespen, nadat hij gedurende een lange reeks jaren (van 1890 af) slechts zelden een vergadering had overgeslagen, waarin hij niet over deze onderwerpen gesproken had. Zijn onderzoekingen hadden hoofdzakelijk betrekking op de Cimbicinae (*Cimbex*, *Trichiosoma*, *Clavellaria*), doch ook andere groepen hadden zijn belangstelling. Zo maakte hij in 1900 het voorkomen in ons land bekend van *Pteronidea spiraeae* Zdd., die in 1899 te Oosterbeek ontdekt was op *Spiraea Aruncus* L. (= *Aruncus silvester* Korstel) en ging ook deze soort doorkweken, nadat hij in de volgende jaren nog materiaal ontvangen had uit Arnhem, Warnsveld en Zwolle. In 1904 gaf hij in de Ent. Berichten (1 : 174) een soort overzicht over zijn bevindingen, waaruit ik hier slechts aanstip, dat hij van deze soort slechts éénmaal een mannetje gekweekt heeft.

Nadien horen we niets meer over *Pteronidea spiraeae* (wat bij de weinige belangstelling, die onze entomologen voor de bladwespen schijnen te bezitten, niet te verwonderen valt!), totdat..... totdat ik in 1942 in een tuin te Velp de larve ontdekte op dezelfde plantensoort, waarnaar de wesp haar naam gekregen heeft en waarop zij ook uitsluitend schijnt voor te komen : de *Spiraea Aruncus*. De kweek leverde mij in 1943 enige wijfjes (begin Juli), maar nog meer..... sluipwespen. Met een volgende kweek liep het nog slechter af, want ik kreeg niets dan een groot aantal parasieten. Volstrekt ongelukkig was deze uitslag niet, want de sluipwespen waren f.n.sp. : 1° *Holocremnus spiraeae* Ths., waarvan ik een tiental wijfjes verkreeg, 2° *Astiphromma spec.*, waarschijnlijk *simplex* Ths., 14 ♂♂ + 4 ♀♀ ; deze soort is een hyperparasiet, ontwikkelt zich dus ten koste van de eerstgenoemde. De aanwezigheid van *Pteronidea spiraeae* op verschillende plaatsen in ons land — tot nu toe toevallig(?) alle in de buurt van Rijn en IJssel — doet vermoeden, dat zij wel overal te vinden zal zijn, waar de voedselplant in tuinen gekweekt wordt, terwijl het anderzijds niet te verwonderen is, dat een dier, dat zóveel van parasieten te lijden heeft, overal vrij zeldzaam zal blijven.

86. Levenswijze van *Monophadnus ruficruris* Brullé. Van deze bladwesp, die in ons land nog slechts van Oud-Vroenhoven en Putten (Vel.) gesignaleerd is, zegt ENSLIN (1914, Die Tenthredinoidea Mitteleuropa's, p. 291), dat de larve nog niet beschreven is. Nu vond ik in het begin van Mei 1941 een ontzaglijk aantal imagines vliegen boven een laagblijvende *Rubus* (Braam), die een grote oppervlakte bedekte van de naar het Z.W. hellende berm van een zandweg hier in de buurt, en ben daardoor in staat, het volgende mede te delen : De eerste wespen komen begin Mei te voorschijn, en wel, naar het mij voorkomt, de mannetjes vóór de wijfjes. Dan volgt al spoedig een drukke paring en begint het eierenleggen. Hiertoe maakt het wijfje een

insnijding in de onderzijde der bladeren, dikwijls in de oksels der nerven, maar ook wel op andere plaatsen langs de nerven, — soms zeer vele op één blad, soms maar enkele — misschien afhankelijk daarvan, of het dier bij haar bezigheid gestoord wordt of niet. Op die plaatsen ontwikkelt zich dan door het opzwellen van het ei een blaasje, dat door de lichtere kleur (de transparante cuticula van het blad) vrij goed te onderscheiden is. Na verloop van enkele dagen kan men daarin het embryo duidelijk zien liggen. De jonge larve kruipt er dan uit en begint aan de onderzijde het bladmoes weg te knagen, bijt al spoedig door het blad heen en bijt, altijd aan de onderzijde blijvend, grote gaten er in. Komen er op één blad verscheidene larven voor, dan vloeien die gaten ineens, zodat ten slotte slechts de nerven overblijven. Dientengevolge biedt het terrein van de vraatzucht der larven tegen de tijd van haar volwassenheid een droeve aanblik: geen blad bijna is overgebleven, men ziet niets meer dan de stijve, puntige spiesen der nerven. De larve wordt ± 12 mm lang en is mat grijsgroen van kleur met lichtbruine kop; op elk lichaamssegment staan twee rijen sterk vertakte, boompjesachtige dorens, — die van de voorste rij langer dan die van de achterste. Bij de laatste vervelling echter verdwijnen deze sieraden en heeft de larve een meer grasgroene kleur. Zo kruipt het dier in de grond, waar het zich een aan de buitenzijde met aarddeeltjes bedekte cocon maakt. Daarin brengt het de winter door; kort voor het verschijnen van het imago pas heeft de ontwikkeling tot pop plaats, zoals bij alle bladwespen usance is. De gehele ontwikkeling van de larve duurt ongeveer acht à negen weken, tot begin Juli. De voederplanten blijven dan in een zeer berooide toestand achter, waaruit zij zich echter, daar het nog vroeg in de zomer is, schitterend weten te herstellen. Van een tweede generatie heb ik nooit een spoor kunnen ontdekken.

87. *Gorytes quinquefasciatus* Panz., f.n.sp. ♀ ♂.

Het meest in het oog vallende kenmerk van deze soort is wel, dat bij het wijfje de sprieten (uitgezonderd het eerste lid, dat van boven zwart is) geheel roodgeel zijn en daarbij duidelijk knotsvormig, waarmee gepaard gaat een korter worden der sprietleden en daarmee van de gehele sprieten. Bij het mannetje is de knotsvorm minder duidelijk, maar toch nog wel waar te nemen. Voorts zijn bij het wijfje op de metathorax twee kleine gele vlekken waar te nemen. — HANDLIRSCH (Monographie der mit *Nysson* und *Bembex* verwandten Grabwespen, Fasc. III, p. 171 [486]) brengt, op grond van talrijke overgangsvormen, tot *G. 5-fasciatus* een groot aantal vroeger als aparte soorten onderscheiden vormen; het zijn, volgens deze auteur, naar grootte en kleur slechts geografische vormen van een en dezelfde soort. Heeft de schrijver hierin gelijk, dan is mijn exemplaar een eigenaardig mengelmoes van noordelijke en zuidelijke dieren, doch nadert het meest tot de zuidelijke. Ik ving te Velp een ♀ op 13.VIII.'44 en een ♂ op 1.VIII.'44, beide waarschijnlijk op Berenklauw.

88. Nieuwe vindplaatsen van:

- a. *Allantus dominiquei* Konow: Deze bladwesp, door mij als in Nederland voorkomend vermeld in het (Limburgs) Natuurhistorisch Maandblad 13: 79, 1924, trof ik herhaalde malen aan te Velp, VI. 1941, en wel op bloeiende koolplanten en herik, terwijl ze in groot aantal vlo-

gen boven een akker met bloeiende voederknollen. Dit feit, gevoegd bij een mededeling van de oorspronkelijke vindplaats in Z.W.-Europa, dat de larve leeft op Herik, maakt de veronderstelling niet te gewaagd, dat deze soort nauw betrokken is bij verschillende geelbloeiende Cruciferen en dus wel overal gevonden zal kunnen worden, waar dergelijke planten òf in het wild òf gekweekt groeien.

- b. *Gorytes (Lestiphorus) bicinctus* Rossi : Ik ving deze wesp (zie Losse Aant. no. 72, Verslag Winterverg. 1935, p. XIV) enige malen te Velp, waarvan een paar keren in huis. P. BENNO meldt de vangst op Sneeuwbes te Babberich (zie Ent. Ber. 10 : 207), terwijl Dr WILCKE een paar exemplaren binnenshuis te Wageningen ving.
- c. *Gorytes (Hoplissus) fallax* Handl. : Zie BOUWMAN, 1927, De Graafwespen van Nederland, De Levende Natuur, 32 : 49. Bij de daar vermelde vindplaats Dieren moge thans Velp (21.VIII.'44) gevoegd worden.

89. *Ephialtes pfefferi* Habermehl, f.n.sp., ♀.

Een zeer fors dier, lengte 22 mm, legboor 27 mm. Het merkwaardigste aan deze vondst is, dat het dier mij gebracht werd door twee jongens, die het in het Beekhuizer Bos aangetroffen hadden op een dode eekhoorn ! Ra-ra, hoe kan zo'n beest dáár verzeild zijn ? Het werd gevangen de 26.VIII.'44.

90. *Perithous brunnescens*, n.sp., ♀.

De eigenschappen van deze Pimpline : het sterk glimmende lichaam, de rode thorax, de bolronde, glimmende metathorax, de witte achterranden der achterlijfssegmenten, komen geheel overeen met de kenmerken, voor het genus *Perithous* opgegeven. Het wijkt echter af van de bekende soorten van dit genus, doordat het achterlijf geheel geelbruin is, terwijl het bij de andere zwart is. Ook is het veel kleiner dan de bekende soorten : legte 6 mm, legboor 7 mm.

Kop zwart ; binnenste oogranden en gedeeltelijk ook de buitenste, clypeus en monddelen wit (de clypeus met donkerbruine lengtevlak); sprieten bruinrood. Prothorax zwart met witte halsrand ; mesothorax onder en boven rood ; schildje met witte eindvlak, achterschildje wit ; metathorax als bij de andere soorten zwart met rood achtergedeelte, hierin een witte vlak. Poten bruingeel, de voorste en middenste coxae en trochanters wit, de achtertarsen bruin geringd. De vleugeldeksels en de wortels der voorvleugels wit, evenals een streep voor en een vlakje onder de vleugelwortels ; het pterostigma lichtbruin ; de areola bijna zittend. Het achterlijf lichtbruin met een smalle donkerder bruine lijn aan de bases der segmenten, de achterrand van deze (zoals gebruikelijk) wit. Ik ving het dier 28.VIII.'44 in huis tegen een vensterruit.

91. *Crabro cribrarius* L., var. *inornatus* Mocs., f. n. var., ♂.

Deze variëteit onderscheidt zich van de typische vorm door de geheel zwarte thorax ; ook zijn de gele vlekken op het achterlijf van geringer afmeting. Volgens KOHL (Die Crabronen der paläarktischen Region, p. 143 en 157) is zij iets kleiner dan de type en komt vooral voor in de Kaukasus, N.-Mongolië, Siberië en Moravië. Ik ving mijn exemplaar te Velp, 28.V.'43.

92. *Crabro (Solenius) larvatus* Wesm., n. var., ♂.

Cr. larvatus schijnt, wat de gele tekening betreft, zeer variabel te zijn: deze kan zich uitstrekken over de achterlijfstergiën 2, 4 en 5 (1 is altijd zwart, 3 bijna altijd), doch vaak ontbreken de gele vlekken op een of meer van deze segmenten. De donkerste der door KOHL (Die Crabronen der paläarktischen Region, p. 84) onderzochte exemplaren hadden slechts kleine vlekken op tergiet 2 en 4. Ik ving te Velp 22.VI.'42 een ♂, dat slechts twee zeer kleine stippen op segment 2 bezit.

93. Monstruositeit van *Cerceris arenaria* L., ♂.

Wanneer men op een schermbloem een *Cerceris* ziet zitten met een rode band op het achterlijf, denkt men natuurlijk op zijn minst met een splinternieuwe soort te doen te hebben. Ik ving zo'n dier te Velp, 16.VI.'48, op *Aegopodium Podagraria* L. (Zevenblad). De achterrand van het tweede segment en bijna het gehele licht gekleurde gedeelte van het derde zijn rood, ook aan de buikzijde. De asymmetrie echter van de kleurverdeling, ook wat het zwart betreft, wijst op een abnormale afwijking.

94. *Pemphredon (Cemonus) rugifer* Dahlb., f. n. sp., ♀.

Deze soort is zeer kenbaar, doordat het hartvormige vlak niet van het afhangende deel van de metathorax gescheiden is door een gladde verhevenheid, maar er direct in overgaat. Gevangen te Rhenen, 8.VII.'35

95. Kleurenvariatie van *Bembex rostrata* L.

De 24.VII.'41 ving ik te Velp een exemplaar, waarbij de lichte banden op het achterlijf niet geel, doch bleek blauwgrijs zijn. Deze afwijking schijnt van ouds niet geheel onbekend te zijn. In DAHLBOM's „Hymenoptera europaea" (1845) leest men: „abdominis fasciis dorsalibus sulphureis aut glaucis"; HANDLIRSCH zegt in zijn Monographie niets over de kleur, doch maakt gewag van een paar beschrijvingen van oudere auteurs, waarin ook de banden „glaucus" of „glauescens" genoemd worden; hij zegt hiervan: „Dass sich *vidua* Lep. en *sinuata* Rad. (en nog een) auf die oben beschriebene Art (d.i. *rostrata*) beziehen, ist wohl wahrscheinlich, aber schwer ohne Typen zu beweisen." — Merkwaardig is (bij mijn exemplaar), dat het uiteinde van het laatste tergiet weer zuiver geel is.

96. *Bombus derhamellus* K. (= *runderarius* Müll.) var. *pulcher* Alfken, ♂.

Deze inderdaad prachtige variëteit ving ik te Velp, 15.VII.'39. Niet alleen de grijsgele haren van pro- en metathorax en van de voorste achterlijfsringen, maar zelfs de zwarte band op het tweede tergiet hebben plaats gemaakt voor geelrode haren, die het gehele dier in de zonneschijn een prachtig oranjegeel uiterlijk geven.

Dr KRUSEMAN schrijft mij hierover het volgende: „Speciaal in het midden van ons land komen dergelijke, misschien niet zo sterk geprononceerde exemplaren veel voor, terwijl die uit Z.-Limburg en het N. diep zwart zijn (slaat dit niet meer op de wijfjes? Knf.). Vermoedelijk hebben we hier met drie rassen te doen: in het N. met *B. ruderarius ruderarius* Müll., in het midden met het Duitse en in het Z. met het Belgisch-Franse ras. Ik heb het nog niet geheel uitgezocht, doch met wat ik in Parijs zag klopt het wel." ALFKEN (1913, Die Bienenfauna von Bremen: 125) merkt

op: „Während die Art in anderen Gegenden Deutschlands ziemlich beständig gefärbt ist, weist ihr Haarkleid bei uns (d. i. in Noord-Duitsland) bedeutende Veränderungen auf“ en verder: „Bei uns treten die Weibchen und Arbeiter am häufigsten in der typischen (d.i. donkere, zwarte) Färbung, die Männchen (die meist zu den buntesten Hummelarten gehören) am meisten in den Varietäten *supremus* (met grijze beharing), *pulcher* („schön orangegeelb“) und *pulcherrimus* („schön dunkelgeelb“) auf. Die Männchen sind in der typischen Färbung sehr selten.“

97. *Bombus variabilis* Schmied., var. *tristis* Seidl., ♂.

In de respectable rij variëteiten van deze hommelmel staat, wanneer men van de lichtere vormen opklimt tot de donkere, de var. *tristis* bovenaan. Donkerder kan het ook al haast niet: het gehele dier is, met uitzondering van een grijswit plokje haren op de clypeus, en enige dito haren op de achterlijfspunt en aan de onderzijde, koolzwart. (Baarn, 10.IX.'40, leg. LANGEVELD).

98. *Rhogogaster fulvipes* Scop., ♂, abnormaliteit.

Het afwijkende van dit exemplaar (Amersfoort, 20.VI.'24, leg. LANGEVELD) zit in de vleugeladering: in beide voorvleugels ontbreekt n.l. de tweede cubitaaldwarsader, waardoor het dier bij oppervlakkige beschouwing doet denken aan een *Dolerus* en het enige moeite kost het zijn juiste plaats aan te wijzen.

99. Is *Crabro inermis* Thoms. (f. n. sp.) een variëteit van *Cr. pubescens* Shuck., (f. n. sp.) ?

Beide soorten zijn elkaar inderdaad zeer na verwant: niet alleen, dat beide behoren tot het subgenus *Coelocrabro* (geheel zwart achterlijf, het hartvormige veld op de metathorax onscherp begrensd!) maar beide hebben ook een vrij sterke, afstaande witte beharing, rood getekende voor- en middenpoten, aan de onderzijde bewimperde voorschenen en een rode punt aan het laatste rugsegment. Maar: *Cr. pubescens* heeft de scapus wit gestreept en een witte vlek aan de basis der achterschenen, *Cr. inermis* heeft geheel zwarte sprieten en achterschenen. KOHL (Die Crabronen der palaearktischen Region, p. 232) heeft het vermoeden uitgesproken, dat *inermis* „slechts“ een variëteit van *pubescens* is. Het komt mij voor, dat het vermoeden van KOHL juist is; immers, ik ving de 21.VI.'50 in mijn woning een ♂, dat zwarte sprieten (op een roodachtige stip op de verdikte basis van de scapus na) heeft en wél een witte ring aan de achterscheen. Alzo een overgangsvorm tussen de beide „soorten“.

100. Kleurvariaties van *Allantus omissus* Först.

Deze bladwesp vertoont een rijke variatie in de kleurverdeling: de sprieten kunnen geelrood of zwart zijn, de zijden (mesopleuren) van de thorax dragen een gele vlek of doen dat niet, het achterlijf vertoont de grootst mogelijke verscheidenheid in tekening: gewoonlijk is een gele achterrandsband aanwezig op tergiet 1, 4 en is de punt van het achterlijf geel, geheel zwart zijn de segmenten 2, 3 en 6, de overige zijn versierd met kleinere of grotere zijvlekken. Als uitersten ving ik nu op 4.IX.'50 een ♀ dat gele banden heeft op alle segmenten van het vierde af, en tegelijk een ♂, dat slechts geel vertoont op tergiet 1, 4 en aan de punt; de rest is zwart. Deze vormen worden niet door ENSLIN vermeld.

Appendix

To no. 86. Biology of *Monophadnus ruficrus* Brullé (Tenthredinidae) According to ENSLIN (Die Tenthredinoiden Mitteleuropas, p. 291) up to the year 1914 the larva of this saw-fly had not yet been described. The finding in 1941 and subsequent years of large numbers of imagines swarming over blackberry-bushes on the banks of a sandy path in the neighbourhood of my dwelling place gave me an opportunity of studying the biology of the said insect. The imagines appear in the beginning of May, the males some days before the females. The latter deposit their eggs in incisions made in the bifurcations and along the sides of the nerves on the back of the leaves, on which spots small bladders soon develop, in which the embryos of the larvae are clearly visible through the transparent cuticula. The young larvae at first feed on the back but as they grow stronger they bite holes into the leaves, always staying on the back. If many of the gluttonous insects feed on one and the same leaf there is next to nothing left but the stiff nervures. The size of the full-grown larva is about 12 mm, it is of a pale green colour with a light brown head and bears on each segment two rows of tree-like spines, the foremost row larger than the hindmost. With the last skinning in the beginning of July the larva loses its spines and gets a smooth surface and a grass-green colour. Now it immediately creeps into the earth, where it spins a light cocoon, which is outwardly covered with grains of sand. In this cocoon it passes the winter unchanged, pupating (like the other saw-flies) only a very short time before its emerging as an adult insect.

To nr. 90. *Perithous brunnescens* Koornneef, n. sp. ♀.

This till now unknown species differs from all the known ones by its size and its colour, the length being only 6 mm with an ovipositor of 7 mm and the colour a yellowish brown. The head is black; the inner orbits wholly and the outer ones partly white; the clypeus and mouth parts white (the clypeus with a dark brown longitudinal spot); the antennae brown-red. The prothorax black with a white collar; mesonotum and mesosternum red; the scutellum red with a white apical spot, the postscutellum white; the shining, hemiglobular metathorax black with the apex reddish with a white spot. The legs brownish yellow, the first and middle coxae and trochantera white, the tarsi of the hind legs with brown rings. The wings hyalin; the tegulae, the bases of the fore wings and a little spot below the implantations of the same white; the pterostigma light brown; the areola nearly sessile. The abdomen light brown, the segments showing a very thin darker brown line behind their base and a white band at their apex. I caught my specimen indoors on a windowpane, 28.VIII.'44.

To nr. 99. Is *Crabro* (*Coelocrabro*) *inermis* Ths. = *Cr.* (*Coel.*) *pubescens* Shuck. var.?

In „Die Crabronen der palaearktischen Region“, p. 232, KOHL supposes *Cr. inermis* and *pubescens* to belong to one and the same species, the only difference consisting in the colour of the scapus of the antennae and of the bases of the hind tibiae, which are marked white in *pubescens* and wholly black in *inermis*. I caught, indoors on a window pane, 21.VI.'50, a male that shows the white ring on the hind tibiae, but possesses only a very small reddish point on the thickened base of the scapus, thus being an intermediate form between both types.

Velp (Gld.), Hogeweg 18, October 1950.